

Karel Eliáš*

MEZI UCHOU A BUJABÉZOU**

Between Ukha and Bouillabaisse

Abstrakt

Předkládaná studie se věnuje osudu kodifikací občanského práva ve dvaadvaceti státech středovýchodní Evropy, v prostoru mezi Německem a Ruskem. Analyzuje příčiny vzniku velkých kodifikací v této oblasti, kde sehrál rozhodující roli všeobecný zákoník občanský z roku 1811, a všímá si importu francouzského Code civil na území částí dnešního Polska a Litvy. Všímá si období mezi světovými válkami, v jehož dvacetiletí se mnohé z obnovených a nově vzniklých států pokoušely o vlastní kodifikace, což bylo dovedeno k úspěchu jen v Albánii a Lotyšsku. V následující části poukazuje na alternativní koncept zákonodárství a pojetí právního systému v Sovětském svazu, který prosadil Vyšinský, a vyústil v doktrínu samostatných právních odvětví popírající univerzální funkci občanského práva. Tento koncept byl importován do sovětské sféry vlivu získané po druhé světové válce; jemu se přizpůsobily tehdejší „socialistické“ státy. Počínaje rokem 1990 nastal obrat a nové tendence; ty dosud neskončily. Z uvedených států se polovina stala členy Evropské unie, pět dalších má kandidátský status. Autor je vstřícný k evropské integraci, ale poukazuje na některá dílčí negativa právního systému, způsobilé implementace směrnic EU do národních právních řádů i globalizační

* Prof. Dr. JUDr. Karel Eliáš, Oddělení soukromého práva, Ústav státu a práva, Akademie věd ČR; Katedra občanského a obchodního práva, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnavě, Slovenská republika / Department of Private Law, Institute of State and Law, Czech Academy of Sciences, Czech Republic; Department of Civil and Commercial Law, Faculty of Law, Trnava University in Trnava, Slovak Republic / E-mail: karel.elias@ilaw.cas.cz / ORCID: 0000-0003-2031-953X

** Příspěvek je výstupem projektu APVV-18-0443 „Prieniky pracovného práva do iných odvetví súkromného práva (a vice versa)“.

tlaky na právní systém. Nezastírá, že tzv. „postkomunistické“ státy poznamenala předešlá doba, jejíž stíny ovlivňují i právní stav a právní život.

Klíčová slova

Středovýchodní Evropa; Evropská unie; občanský zákoník; obchodní zákoník; zákoník práce; sovětské právo; univerzalita občanského práva; byrokratický pragmatismus; hypertrofie právní regulace.

Abstract

The paper examines the civil law codifications in twenty-two countries of Central Eastern Europe, in the area between Germany and Russia. It analyses the reasons for the emergence of major codifications in this area, where the decisive part was played by the 1811 General Civil Code, and notes the import of the French Code civil to parts of contemporary Poland and Lithuania. It considers the period between the World Wars, when many of the renewed and newly established states attempted to make their own codifications, which were successful only in Albania and Latvia. In the following section, he points to alternative conception of lawmaking and the concept of the legal system in the Soviet Union, forced by Vyshinsky, which resulted in the doctrine of separate branches of law denying the universal function of civil law. This concept was imported into the Soviet sphere of influence won in the Second World War. From 1990 onwards, a turn took place and new tendencies have not yet ended. Of these states, half have become members of the European Union, five others have the candidate status.

Keywords

Central Eastern Europe; European Union; Civil Code; Commercial Code; Labor Code; Soviet Law; Universality of Civil Law; Bureaucratic Pragmatism; Hypertrophy of Legal Regulation.

1 Úvod

Původně jsem přemýšlel, že nazvu příspěvek o osudech civilních kodifikací v zemích středovýchodní Evropy podávaný k poctě svého milého kolegy a dlouholetého přítele Josefa Bejčka trochu rozvláčněji. Nakonec převládla

nechut' k dlouhým nadpisům, jež právníci tak milují. V pozadí za pythickým názvem je známý výrok o přeměně rybí polévky v akvárium. Nepodařilo se mi vypátrat, kdy a kde jej prohlásil Lech Wałęsa, jemuž je připisován.¹ Mnozí téhož podobenství ostatně používají, aniž řeší, kdo tu řečnickou parabolu vypustil do světa.

Avšak dříve, než se zamyslím nad osudem občanských zákoníků středovýchodní Evropy s důrazem na naši kodifikaci, rád využívám příležitosti Bejčkovy oslavy ke krátké vzpomínce. Poprvé jsme se setkali v roce 1988 v pardubickém hotelu Labe na kursu novinek z hospodářského práva, kam Bejček přijel jako lektor; já jako posluchač. Leč nevydával jsem se tehdy do města perníku za Bejčkem. Magnet představovala pozoruhodná osobnost profesora Hajna, jehož knihy jsem objevil již jako student a kterého jsem chtěl poznat osobně. Profesor se nedostavil, poslav za sebe asistenta, a z toho setkání s ním se postupně rozvinulo naše přátelství přetrvávající víc než tři desetiletí. Bylo by na dlouhý text vylíčit, co se za tu dobu mezi námi pěkného událo. Chci však alespoň zdůraznit svoji vděčnost za to, že Josef Bejček mi byl dobrým průvodcem a lektorem v záležitostech univerzitního světa, do něhož jsem vstoupil o sedmáct let později než on a ze zcela odlišného prostředí, a výborným tutorem při mém akademickém růstu. Když se Bejček stal děkanem fakulty, pozval mě do její vědecké rady, kde jsem byl i za dalších děkanů rád činný přes čtvrtstoletí. Něco sice skončilo, ale dobré přátelství přetrvává.

Začal-li jsem rokem 1988, uvědomuje si každý, co vše se do dnešních dnů za ta léta událo. Mnohé se událo, i pokud jde o soukromé právo. Některým aspektům spojeným se soukromým právem se hodlám v dalším textu věnovat.

¹ „Akwarium na zupę rybną przerebić jest łatwo – wystarczy jedynie podgrzać i zagotować wodę. Droga powrotna – przerebienie zupy rybnej na akwarium – jest zdecydowanie trudniejsza.“ Srov. např. TEJCHMAN, M. Łódkę z pieniędzmi łatwo rozbujac. *Dziennik.pl* [online]. 17. 12. 2015. Dostupné z: <https://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/913548,tejchman-lodke-z-pieniedzmi-latwo-rozbujac.html> [cit. 4. 3. 2022]. Také KAISER, D. *Prezident*. Praha: Paseka, 2014, s. 137, přičítá tento výrok Wałęsovi. BRŮNA, K. In: ŠEBESTA, F. (ed.). *Spor o měnovou politiku v kontextu devizových intervencí*. Praha: 2015, s. 27, přisuzuje uvedenou metaforu Václavu Klausovi, KRISOVÁ, E. *Václav Havel: Jediný autorizovaný životopis*. 2. vyd. Praha: Práh, 2014, s. 291, Karlu Schwarzenbergovi.

2 Vývojový kvas a prolínání kultur: jak vznikalo akvárium

Když Hermenegild Jireček psal o nejstarších dějinách našeho práva, zabývá se mj. jeho terminologií utvářející se od „*Ulfílových časů*“;² neuniklo mu, že co dnes chápeme jako oblast práva soukromého, regulovaly především obyčejce a zvyklosti. „*Desky pravodotné*“³ a vůbec právní prameny tvořené pod vrchnostenskou autoritou, zasahovaly do soukromých poměrů lidí toliko minimálně nejen v raném středověku⁴, i v dobách mnohem pozdějších.⁵ Obyčejové právo sice nebylo jedinou příčinou ani jediným projevem tehdejšího právního partikularismu,⁶ bylo však první obětí jeho potírání. Nejprve kanonické právo a recepce římského práva, které se postupně přeměnilo v *usus modernus pandectarum*, jak díky Samuelu Strykovi⁷ nazýváme obecné právo, jež *Sacrum Imperium Romanum* používalo jako subsidiární použitelné *gemeines Recht*,⁸ na jehož základech se rozvinula monumentální stavba pandektní nauky. *Usus modernus* a obecnoprávní nauka se často spojují s Německem, ale poznamenaly celou střední Evropu včetně českých zemí.⁹ V XVIII. stol.

² JIREČEK, H. *Slovanské právo v Čechách a na Moravě. Doba nejstarší: Od prvních zpráv do konce X. století*. Praha: Karel Bellmann, s. 167. Ulfilas, gótský biskup a misionář působící ve IV. stol. kromě jiného v dnešním jižním Rumunsku a severním Bulharsku, je v našem prostředí známější jako Wulfila.

³ JIREČEK, op. cit., s. 148. Citace z líčení Libušina soudu v Rukopisu Zelenohorském (srov. HANKA, V. *Rukopis královský i zelenohorský. Zpěvoprávní básně slavné i věrně v povodniem starém jazyku*. 16. vyd. Praha: František Řivnáč, 1869, s. 62). Jireček byl významným zastáncem pravosti rukopisů.

⁴ SMETÁNKA, Z. *Legenda o Ostrovi. Archeologie obyčejného života*. 2. vyd. Praha: Lidové noviny, 2004, to dokládá v poutavém popisu života zemědělské rodiny XII. století.

⁵ COING, H. *Europäisches Privatrecht 1500 bis 1800. Bd. I. Alteres Gemeines Recht*. München: C. H. Beck, 1985, s. 112.

⁶ Srov. RAUSCHER, R. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*. Bratislava: nákl. vl., 1934, s. 8. COING, op. cit., s. 117, poznamenává, že ještě v polovině XVIII. stol. neexistovalo v habsburských zemích společné obyčejové právo. K témuž v novější literatuře např. KNOLL, V. In: VOJÁČEK, L. et al. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Cenek, 2008, s. 117; rovněž BEŇA, J., GÁBRIŠ, T. *Dějiny práva na Slovensku I. (do roku 1918)*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2015, s. 70.

⁷ Stryk označení použil v díle *Specimen usus moderni Pandectarum*, vydaném poprvé v roce 1690.

⁸ Platila zásada *Stadtrecht bricht Landrecht, Landrecht bricht gemein Recht*.

⁹ URFUS, V. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Praha: C. H. Beck, 1994, s. 84. Ostatně i pandektní nauka překročila německé hranice směrem na východ; srov. např. ZIELONACKI, J. *Pandekta czyli wykład prawa prywatnego, rzymskiego, o ile ono jest podstawą prawodawstwa nowszych*. Krakow: Uniwersytet Jagielloński, 1862 nebo ŻRODŁOWSKI, F. *Pandekta prywatnego prawa rzymskiego*. Lwów: P. Starzyk, 1889. V našich zemích byl do češtiny přeložen Arndtsův spis (ARNDT'S, L. von Arnesberg. *Učební kniha pandekt*. Praha: Právnícká jednota, 1896).

ve středoevropském prostoru vznikly kodifikace – *Codex Maximilianus bavaricus civilis*, josefínský *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch* a *Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten* – které si vědomě, nesený ideami osvícenského absolutismu, kladly za cíl nejen nahradit staré *ius commune*, ale sledovaly také potlačení právních pramenů vznikajících ze zdrojů mimo mocenské centrum státu, třebaže někdy spíše podvědomě.¹⁰ Jak Hübner poznamenává, následné kodifikace si autoritu výhradního zdroje civilního práva vyhrazovaly od počátku.¹¹

Následně přijatými kodifikacemi byly především *Code civil* a *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*. Oba ovlivnily občanské právo středovýchodní Evropy. S oběma zákoníky se pojily dvě základní myšlenky.

První vylučovala existenci právních pravidel vznikajících mimo státní režii; ve Francii byla sice nesena konceptem *le légicentrisme révolutionnaire*, v císařství rakouském to naproti tomu byl *machtpolitischer Gesichtspunkt* absolutistického státu, ale výsledek byl totožný v pojetí, že zákon vyjadřuje souhrn platného práva a že veškeré právo je v zákoně. Tak se obyčejové právo, tedy právo, jež si vytvářel lid sám v přesvědčení o závaznosti právního pravidla utvrzovaného dlouhodobým užíváním, ocitlo definitivně v klatbě a „*ke smrti ušvané*“ se vzdalo.¹² Normotvorba se oddělila od samovolného utváření práva, kdy si lid své právo tvořil, a z propustného systému, kde obyčej představoval „*la source essentielle du droit*“,¹³ vytvořila ohraničený prostor (akvárium) vykořisťovaný legislativou.

Druhá myšlenka vyplývá z první: obecné právo (*droit commun, gemeines Recht*) stanoví občanský zákoník: jeho právní pravidla jsou použitelná vždy, kdykoli jiné zákony nic jiného nestanoví.¹⁴ Rakouský zákoník to vyjádřil již

¹⁰ Cílem pruského ALR bylo nahradit *ius commune* a stát se obecným právem království, ale kodifikace byla zároveň projektována jako subsidiární pramen práva ve vztahu k provinciálním a místním zákonům. Nicméně časem převládly centralizační síly a kodex byl až na výjimky považován za výhradní zdroj práva. HÜBNER, R. *A History of Germanic Private Law*. New Jersey: The Lawbook Exchange, 2000, s. 23 a násl.

¹¹ HÜBNER, op. cit., s. 24.

¹² TILSCH, E. Všeobecný zákoník občanský a zvyklosti průběhem století. *Právník*. 1911, roč. 50, s. 454.

¹³ HESS-FALLON, B., SIMON, A.-M., VANBREMEERSCH, M. *Droit civil*. 11. vyd. Paris: Dalloz, 2013, s. 25.

¹⁴ Plasticky to vyjadřuje preliminární ustanovení québeckého občanského zákoníku: „*Le code est constitué d'un ensemble de règles qui, en toutes matières auxquelles se rapportent la lettre, l'esprit ou l'objet de ses dispositions, établit, en termes exprès ou de façon implicite, le droit commun. En ces matières, il constitue le fondement des autres lois qui peuvent elles-mêmes ajouter au code ou y déroger.*“

svým názvem – je *allgemeines*, tedy *všeobecný* zákoník, nesprávně označovaný ve zdejší literatuře jen jako „obecný“.¹⁵

Všeobecný občanský zákoník platil ve velké části evropského prostoru mezi Německem a Ruskem, od Tarnopolu po Pavii a od Šluknova po Kotor. V rámci habsburské monarchie si toliko Země Koruny svatoštěpánské – až na dočasné zavedení rakouského zákoníku (1853–1861) – podržely svůj tradiční právní systém¹⁶ založený na obyčejovém právu, který ostatně přes občasně kodifikační záměry a pokusy¹⁷ vytrval až do počátku druhé poloviny XX. stol. *Code civil* se epizodicky uchytil v Ilýrii, nadlouho však v centrálním Polsku a na západě Litvy. Nešlo však o jediné kodifikace občanského práva v této oblasti. V roce 1844 je doplnil srbský občanský zákoník (*Српски грађански законик*),¹⁸ v roce 1864 rumunský *Codul civil* a v roce 1888 černohorský všeobecný majetkový kodex (*Општу Црногорски Законик за књажевину Црну Гору*). První vznikl pod vlivem rakouského kodexu, druhý ovlivnil francouzský zákoník, třetí vycházel především z domácího obyčejového práva při zohlednění různých zahraničních vzorů. V Bulharsku bylo civilní právo upraveno skupinou zákonů přijatých během let 1885 až 1904.¹⁹ Kulturní expanze německého zákoníku východním směrem se svých hvězdných chvil měla teprve dočkat; zatím významně ovlivnila nedokončenou přípravu uherské kodifikace a tři dílčí novely rakouského zákoníku.

¹⁵ V polské literatuře se název zákoníku uvádí jako *Powszechny kodeks obywatelski*, ve slovinštině *Splošni civilni zakonik*, v chorvatštině *Opći građanski zakonik*.

¹⁶ K tomu např. PUTZ, C. *Système des ungarischen Privatrechts*. Wien: Manz, 1870, zejména však monumentální dílo LUBY, Š. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Knižnice Právnickej jednoty v Bratislave, 1946. Z ABGB byla v Uhersku od roku 1861 ponechána jen právní pravidla o nakládání s nemovitostmi, srov. BEŇA, J., GÁBRIŠ, T. *Dejiny práva na Slovensku I. (do roku 1918)*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2015, s. 175.

¹⁷ LUBY, op. cit., s. 81 a násl., zmiňuje záměr vytvořit občanský zákoník vyjádřený v § 1 zák. čl. 15/1848 a legislativní práce, které vyvrcholily publikací zákonných osnov v letech 1900 a 1913.

¹⁸ STANKOVIČ, E. D. Evropske kodifikacije građanskog prava XIX veka i srpski građanski zakonik. *Srpska politička mica*. 2011, č. 3, s. 289 a násl. DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.3332011.13>, není jediná ze srbských autorů, kteří zdůrazňují, že srbský kodex byl po nizozemském přijat jako čtvrtý v Evropě („*Srbija bila četvrtá zemlja u Evropi koja je zakonik donela*“). Autoři těchto tvrzení však zapomínají na občanský zákoník Státu spojených jónských ostrovů (*Codice Civile Degli Stati Uniti Delle Isole Ionie*) přijatý již v roce 1841.

¹⁹ PAVLOVA, M. *Graždansko pravo. Obšča čast*. Sofia: Sofi-R, 2002, s. 59.

Všeobecný občanský zákoník přežil velkou válku a zánik podunajské monarchie. Její nástupnické státy a další nové či obnovené státní útvary středovýchodní Evropy si pro tentokrát podržely dosavadní občanské právo. Skupina zemí západně od Ruska a na východ od Německa vykazuje pestrý kaleidoskop různých právních řádů, kdy nejednou na území jednoho státu platily různé občanské zákoníky, resp. různé prameny civilního práva. Situace Československa, kde po rychlém odstranění enklávy německého práva na Hlučínsku zavládl právní dualismus, byla o poznání jednodušší než násobnější směs právních kultur v Polsku, Pobaltí²⁰ nebo v Jugoslávii. Bylo paradoxem doby, že obyčejové právo, „*foetus rei publicae democraticae*“, jak píše Tilsch,²¹ přežilo kromě Slovenska a Podkarpatské Rusi v horthyovském Maďarsku, které s demokracií nemělo mnoho společného. V těchto podmínkách se v nejednom státě začalo pracovat na nových zákonných úpravách občanského práva, při nichž se zohledňovaly inspirativní podněty plynoucí z tehdy ještě nových kodifikací německé a švýcarské. Někde se zdářilo občanské právo kodifikovat, jak se stalo v roce 1928 v Albánii a v roce 1937 v Lotyšsku.²² Jinde byly kodifikační práce zahájeny s cílem stav změnit, ale dvacetiletí vyměřené autonomnímu životu států, jež západní Evropa vnímala jako *cordon sanitaire*, mnohde nestačilo, ať už šlo o Československo, Polsko,²³ Litvu²⁴ nebo Estonsko.²⁵ Návrh estonského občanského zákoníku

²⁰ V pobaltských státech platily kromě zákonů přijatých po osamostatnění a vzniku republik jednak Свод местных узаконений губерний остзейских (včetně pobaltského občanského práva), jednak právo carského Ruska; v západní části Litvy také Code civil aj.

²¹ TILSCH, E. Všeobecný zákoník občanský a zvyklosti průběhem století. *Právník*. 1911, roč. 50, s. 453.

²² SCHWARTZ, P. *Das Lettländische Zivilgesetzbuch vom 28. Januar 1937 und seine Entstehungsgeschichte*. Aachen: Shaker Verlag, 2008.

²³ RADWANSKI, Z. *Pravo cywilne – czeskie ogólna*. 9. vyd. Warszawa: C. H. Beck, 2007, s. 20 a násl. V meziválečném období se v Polsku podařilo přijmout v roce 1933 *Kodeks zobowiązań* a následujícího roku *Kodeks handlowy*. GONDEK, M. In: SMITS, J. M. (ed.). *Elgar Encyclopedia of Comparative Law*. Cheltenham – Northampton: Edward Elgar, 2006, s. 548.

²⁴ PAKALNIŠKIS, V. In: GEDIMINAS, S. (ed.). *Lietuvos respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, s. 13 a násl. Dostupné z: <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16918/9789955195856.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [cit. 17. 3. 2022].

²⁵ EVANS, T., HOFFMANN, T., JOAMETS, K., KERIKMÄE, T., LOIK, R., NYMAN-METCALF, K., POPOV, A., SÄRAV, S. In: KERIKMÄE, T., JOAMETS, K., PLEPS, J., RODINA, A., BERKMANAS, T., GRUODYTĖ, E. (eds.). *The Law of the Baltic States*. Cham: Springer, 2017, s. 5 a násl.

byl veřejnosti představen v roce 1939. Ale to již nastal čas, kdy „*válka zřídila svou ničivou vládu nad rovinami*“²⁶... a nejen nad nimi.

3 Vyšinského recept na uchu

První z velkých válek XX. stol. dala kromě jiného vznik zemi sovětů na místě ruského impéria. První léta po říjnové revoluci vyvolala v Rusku vření levicových myšlenek nesené ideou všestranného hledání nových cest při budování dělnicko-rolnického státu. Do tohoto dění se zapojili ekonomové Bazarov, Groman, Kondratěv, technici a vynálezci Bekauri, Bechtěrev,²⁷ Koroljov, Tupolev, umělci jako Chagall, Kandinšij, Majakovskij, Malevič, Mejerchold nebo Tatlin a řada dalších. Až na čtyři z právě jmenovaných skončili zbývajíc ve věznicích nebo na popravišti.

Svět koryfeů vznikajícího sovětského práva nebyl jiný. Také jej si můžeme představit jako akvárium ohraničené nikoli světem norem, ale marxistických představ o třídním právu.²⁸ Řada juristů se zapojila do přemýšlení o zásadách proletářského práva a konstrukci nového právního řádu, v němž romanistická tradice ani buržoazní formalismus neměly mít místo. Vznikala nová pravidla: dekrety o půdě, o spotřebních komunách, o občanském sňatku, o dětech, o zrušení dědění, přijat byl kodex zákonů o práci,²⁹ občanský zákoník a další. Na tomto základě vznikaly nejrůznější názory a vedly se diskuse. Jejich aktéři, ať to už byli i ti nejslavnější, třeba Gojchbarg, Krylenko, Kulišer, Pašukanis nebo Stučka, upadli již více méně do zapomenutí. Právnickou elitu první fáze bolševické vlády čekal obdobný osud jako členy jiných elit. Popraveni byli „*nejsystematičtější myslitel leninský Pašukanis*“³⁰ i projektant socialistické zákonosti a aktér masových represí rudého teroru Krylenko, spolutvůrce občanského zákoníku Gojchbarg prožil dlouhá léta v Kazaňské vězeňské

26 DUCASSE, I. (Comte de Lautréamont). *Zpěvy Maldororovy*. Praha: Rudolf Škeřík, 1929, s. 41.

27 Jde o Petra Vladimiroviče Bechtěreva, popraveného 23. 2. 1938, syna známého lékaře.

28 Ti právníci, kteří na marxistická paradigmatu nepřistoupili, emigrovali, např. Novgorodcev, Ulanov, Zimmermann, další byli popraveni, např. Kovšarov a Novickij v roce 1922 po petrohradském procesu, který se týkal odporu proti zabavení církevního majetku.

29 Zákoník práce zbásnili MAJAKOVSKIJ, V. V., TREŤJAKOV, S. M. *Rasskaz pro to, kak uznať saděj zákon zaščitajuščij rabočich ljuděj*. Moskva: M.G.S.P. S. Trud i kniga, 1923.

30 KRAUS, F. *Sociální funkce práva*. Praha: Pospolitost, 1934, s. 20.

psychiatrické léčebně, Kulišer byl jako „*plíživý empirista*“³¹ uštván k smrti. Jen brilantní právník Stučka, *анологет беззакония*,³² jeden z významných zakladatelů sovětského práva, zemřel dříve, než by ho mohly dosáhnout stalinské čistky. Diskuse skončila. Nastal čas, kdy „[v] *Sovětském svazu je předem a jednou pro vždy uznáno za správné, že o všem a o čemkoli může existovat názor jen jeden.*“³³

Nedlouho po svém vítězství nad Krylenkem³⁴ pronesl Vyšinskij 16. 7. 1938 na všesvazové poradě k otázkám vědy o sovětském právu a státu referát, jehož myšlenky významně ovlivnily vývoj nahlížení na právo nejen v SSSR.³⁵ Mj. zde formuloval stanovisko, že „*sovětské právo s jeho socialistickým právním vědomím, neuznávajícím nic, soukromého, tj. soukromoprávního*“, vyvolává ten efekt, že „*mohou být v podstatě všechna právní odvětví zahrnuta do okruhu státního práva.*...“³⁶ Ztracením právního dualismu byla také pohřbena univerzální subsidiarita občanského práva a nastolena dogmatická poučka, „*podle níž je nutno rozřídít právní normy [...] do odvětví.*“³⁷ V systému práva označovaném běžně, byť nepřesně, jako socialistický, byl popřen právní dualismus ve prospěch právního partikularismu.

Třináct měsíců po projevu Vyšinského uzavřel Sovětský svaz s Německem pakt o neútočení. Uplatněním jeho tajných dodatků sovětská moc a s ní i sovětské právo expandovaly v letech 1939–1940 do Pobaltí,³⁸

31 Tj. „ползучий эмпирик“ (VINOGRADOV, S. M. I. M. *Kulišer: Očerky žizni i tvorčestva*. Dostupné z: http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn.pl?type=ru&links=/ru/culisher/biogr/culisher_b1.txt&name=culisher&img=bio.jpg [cit. 27. 3. 2022]).

32 Dostupné z: http://www.hrno.ru/biograf/bio_s/stuchka_pi03.php [cit. 26. 3. 2022].

33 GIDE, A. *Návrat ze Sovětského svazu*. Praha: Družstevní práce, 1937, s. 26.

34 Lidový komisař spravedlnosti Krylenko a generální prokurátor Vyšinskij se střetli na stránkách časopisu Sovětskaja justicija už v roce 1935. Krylenko byl 19. 1. 1938 odvolán z funkce, zatčen byl 31. 1. 1938 a 29. července byl odsouzen a popraven.

35 VYŠINSKIJ, A. J. *Hlavní úkoly sovětské socialistické právní vědy*. Praha: Orbis, 1950.

36 Ibid, s. 44. V Československu vyhlásil mantru popírající právní dualismus (opírající se, jak známo, o zmínku v Leninově dopise Kurskému) ministr spravedlnosti nedlouho po státním převratu: „*Vě státě, v němž vládne většina národa proti nepatrné brstce starých vykořisťovatelů, jsou všechny právní normy, ať se týkají národa jako celku nebo jednotlivých občanů, normami veřejné moci, tj. státu.*“ ČEPIČKA, A. Budování nového čs. právního řádu. In: *Za socialistické právo! Manifestační sjezd čs. právníků ve dnech 23.–25. září 1949*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti – Ministerstvo informací a osvěty, 1949, s. 41.

37 STROGOVIČ, M. S. In: KAREVOVÁ, M. P. et al. *Theorie státu a práva*. Orbis: Praha, 1951, s. 485. Na tuto kanonickou knihu stalinské epochy bývá ve zdejší literatuře obvykle citačně odkazováno poněkud jinak, při takové citační usanci se ale celkem nepochopitelně přehlíží, že Karevová byla vědeckou redaktorkou této učebnice.

38 Poukázat lze na sugestivní líčení sovětského záboru Pobaltí, jehož autorem je WALTARI, M. *Válka o pravdu. Pravda o Estonsku, Lotyšsku a Litvě*. Brno: Masarykova univerzita, 2022.

východního Polska, Besarábie a na severní Bukovinu.³⁹ Vzhledem k válečným událostem se tak nestalo bez přestávky. Ale v roce 1944 byla sovětská vláda nad těmito územími obnovena a (mj. na východ Polska, Podkarpatskou Rus a třetinu Východního Pruska) rozšířena působnost sovětského právního systému. Kromě toho „socialistický“ právní řád, v němž úprava právního postavení lidí nesledovala jejich dobro, ale kladla důraz na rozvoj výrobních sil v zemi,⁴⁰ expandoval i do států případněvších do sovětské sféry vlivu. Přirozeně to neproběhlo hned, jak o tom svědčí pokusy dokončit rozpracované kodifikační osnovy v Československu⁴¹ nebo v Polsku,⁴² a přirozeně se všude neudržela táž linie do všech důsledků. Ale ať již se v těchto státech občanské právo nově kodifikovalo jako např. v Československu, Maďarsku, Polsku nebo v sovětských republikách, ať bylo nově upraveno sériemi jednotlivých zákonů, jak tomu bylo v Bulharsku, Jugoslávii nebo až do roku 1981 v Albánii, kde bylo dědické právo upraveno dokonce vyhláškou z roku 1954,⁴³ ať byly zachovány staré kodexy postupně měněné v torza jako v Rumunsku nebo až do roku 1975 v NDR, všude naukou i úpravou občanského práva prorostla marx-leninská právní doktrína propojená s politickým voluntarismem.⁴⁴ Kritický analytik socialistických kodifikací z pozic nikoli

³⁹ Např. v Litvě byla zavedena platnost kodexů RSFSR k 1. prosinci 1940. Srov. BERKMANAS, T., JONAITIS, M., MILČIUVIENĚ, S., PRANEVIČIENĚ, B., ŠEDBARAS, S., VASILIAUSKIENĚ, V., ŽURAUSKAIT, E. In: KERIKMÄE, T., JOAMETS, K., PLEPS, J., RODINA, A., BERKMANAS, T., GRUODYTĚ, E. (eds.). *The Law of the Baltic States*, Cham: Springer, 2017, s. 465. ȚĂRANU, M. Impunerea legislației sovietice pe teritoriile românești de la est de Prut în timpul primei ocupații sovietice. *Tyragetia*. 2012, VI, č. 2, s. 293 a násl. píše o „*impunerea legislației sovietice*“ (uvolení sovětské legislativy) na rumunskou část Moldavska.

⁴⁰ SCHNITZER, A. F. *Vergleichende Rechtslehre*. Basel: Verlag für Recht und Gesellschaft, 1945, s. 181.

⁴¹ Srov. KUKLÍK, J. In: DVORÁK, J., MALÝ, K. et al. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 104; SALÁK, P. jr. In: SALÁK, P. jr. et al. *Historie osnovy občanského zákoníku z roku 1937. Inspirace, problémy a výzvy*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 26 a násl.; KOBER, J. (ed.). *Osnova československého občanského zákoníku*. Praha: Ústav státu a práva, 2021, s. 80 a násl.

⁴² RADWAŃSKI, Z. Kodyfikacja prawa cywilnego. *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny*, 2009, LXXI, č. 2, s. 131 a násl.

⁴³ LATIFI, J. Albanian Civil Law and the Influence of Foreign Laws. *Albanian Civil Law and the Influence of Foreign Laws* [online]. Dostupné z: <http://lawexplores.com> [cit. 30. 3. 2022].

⁴⁴ DAVID, R., GRASMANN, G. et al. *Einführung in die großen Rechtssysteme der Gegenwart*. München: C. H. Beck, 1988, s. 394 a násl.

nepřátelských⁴⁵ nemohl přehlížet tristní stav vznikající na tomto základě: „*Výsledkem je zákonodárné dílo, které nevystihuje společenské potřeby, které přeska-kuje celé vývojové etapy, rodí se na základě voluntaristického odlišování důležitého od nedůležitého, svévolného vymezení oblastí, které mají být regulovány, a oblastí, které takovou regulaci už nepotřebují atd.; vznikají kodexy, jež nesprávně vystihují společenskou realitu, tlačí lidi do právních vztahů, které je neuspokojují a před nimiž se brání a hledají tudíž únikové cesty, které aplikační praxe nakonec mlčky bere na vědomí.*“⁴⁶

Odvětvové pojetí práva popřelo právní dualismus i univerzální charakter občanského práva. Osud polské kodifikace, jejíž projekt ještě v roce 1960 zahrnoval rodinné právo, ale o rok později bylo od tohoto záměru „*pod naci-skiem politycznym*“ upuštěno „*zgodnie z założeniami socjalistycznymi, które uznawały prawo rodzinne za odrębną gałąź prawa, odrębnie kodyfikowaną*“⁴⁷ – a Polsko přijalo sovětský vzor. Model samostatných kodexů odrážejících ideologii samostatných právních odvětví ovládl právní řád evropských zemí spadajících do sovětského bloku. Pokud jde o rodinné právo, bylo samostatně upraveno nejen v souvislosti s novými kodifikacemi, ale i za platnosti původních občanských zákoníků, z nichž bylo rodinné právo vyjmuto.⁴⁸ Ještě výrazněji je to patrné v souvislosti se zákoníky práce.⁴⁹ Nebylo to jen právo rodinné nebo pracovní, ale třeba i pozemkové, kolchozní nebo hospodářské, které v dobách „socialismu“ provázelo právně politické blouznění o samostatných právních odvětvích. Vyčlenění určitých oblastí občanského práva do separátního zákona samo o sobě nemusí představovat tragédii. Konec konců rodinné právo vyjmuli ze svých občanských zákoníků do zvláštního zákona např. v roce 1988 na Filipínách a o čtyři roky později v Kalifornii. Zákoníky práce najdeme třeba v Portugalsku, Kalifornii a v řadě latinskoamerických

⁴⁵ Zejména v komparativní monografii ELIÁŠ, J. *Společensko-ekonomické základy socialistického občanského práva*. Praha: Academia, 1970, kde autor srovnává československé, maďarské, polské a sovětské občanské právo.

⁴⁶ ELIÁŠ, J. *Záruky právní jistoty některých uživatelů bytů*. Brno: UJEP, 1972, s. 8.

⁴⁷ RADWAŃSKI, Z. Kodeks cywilny wymaga unowoczesnienia. *Prawo.pl* [online]. Dostupné z: <https://www.prawo.pl/student/zbigniew-radwanski-kodeks-cywilny-wymaga-unowoczesnienia,135578.html> [cit. 4. 4. 2022].

⁴⁸ Československo přijalo již za platnosti všeobecného zákoníku občanského zák. č. 265/1949 Sb. o právu rodinném, Rumunsko v roce 1956 *Codul Familiei*, Polsko v roce 1964 *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*, rok poté byl v NDR schválen *Familiengesetzbuch*.

⁴⁹ Pracovní právo postupně kodifikovaly Rumunsko (1950, 1972), Československo (1965), Polsko (1974), NDR (1977), Albánie (1980), Bulharsko (1986), ovšemže i sovětské svazové republiky, např. Estonsko (1970), Litva (1971), Lotyšsko (1972) nebo Moldávie (1973).

států (Ecuador, Guatemala, Honduras, Kolumbie, Kostarika, Panama, Paraguay aj.); také Brazílie má *Consolidação das Leis do Trabalho*.⁵⁰

Podstatné je, jakou úlohu v takovém uspořádání materie přisuzuje jednotlivý právní řád občanskému zákoníku. V našem prostředí byla jeho působnost redukována na majetkové vztahy mezi občany. Jistěže se i ve státech spadajících do sovětské sféry vlivu vyskytovaly rozdíly. Poukázat lze na liberálnější pojetí polské, které připustilo, byť s výhradou, subsidiaritu občanského zákoníku i ve sféře pracovního práva.⁵¹ Poukázat lze naproti tomu na rigidní přístup československý, který vedl k vzniku série autarkních kodifikací, kdy zvláště doktríny hospodářského a pracovního práva důsledně hájily své „samostatné“ kodexy. Vzniklý stav komentoval nestor nauky československého hospodářského práva a slovenského obchodního práva a Bejčkův i můj společný přítel Josef Suchoža slovy: „*V súčasnom období občianske právo stratilo svoj univerzálny charakter...*“⁵²

Ještě významnější je, jak pojetí zákonné úpravy odráží kvalitu poměru mezi jednotlivcem a státem. Představa člověka, který se může ve svých privátních záležitostech od zákona odchýlit jen v případech, kde mu to zákonodárce jako veřejná moc milostivě dovolí, je představou totalitního státu o člověku bez osobní svobody a bez soukromí. Za konceptem, kdy občanský zákoník „*vychází z toho, že všechny právní předpisy jsou závazné a že jedině tehdy, jestliže to právní předpis výslovně dovolí, je možno se od něho odchýlit,*“⁵³ je ideologie vševládného a neomylného státu, který nejlépe ví, jak jeho obyvatelé mají žít, co si mají myslet, co říkat, co jíst, co číst a jaké písně zpívat.

4 Z reálněsocialistické cely do komunitární oázy

Přelom let 1989/1990 vyvolavší pád nedemokratických režimů etablovaných na našem kontinentu východně od států Evropských společenství se vnímal

⁵⁰ Některé ostatně vznikly dříve než v lidových demokraciích a socialistických státech středovýchodní Evropy, např. Brazílie schválila konsolidaci pracovního práva v roce 1943, Kolumbie v roce 1950.

⁵¹ Polský zákoník práce v čl. 300 stanovil: „*W sprawach niunormowanych przepisami prawa pracy do stosunku pracy stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego, jeżeli nie są one sprzeczne z zasadami prawa pracy.*“

⁵² SUCHOŽA, J. *Hospodárske zmluvy*. Bratislava: Obzor, 1985, s. 97.

⁵³ KRATOCHVÍL, Z. In: KRATOCHVÍL, Z. et al. *Nové občianské právo*. Praha: Orbis, 1965, s. 37.

jako zázrak. Vzhledem k zaměření příspěvku konstatujeme, že změna poměrů vedla k tomu, že „*z mrtvých vstalo právo soukromé*“.⁵⁴ Průvodním jevem byla rekonstrukce občanského práva a jeho kodifikace. Nebylo to jen Polsko, o jehož úpravě Zbigniew Radwański prohlásil, že tamější občanský zákoník z roku 1964 byl zbaven ustanovení typických pro kteroukoli liberálně demokratickou kodifikaci civilního práva.⁵⁵ Nejjednodušeji se s tímto stavem vypořádala někdejší NDR – a také Lotyšsko, které se po obnově rozhodlo oživit kodifikaci z roku 1937 a postupnými novelami ji přizpůsobit změněným poměrům, nejrychleji pak Albánie, která svůj nový občanský zákoník přijala již v roce 1991.

Rozsáhlejší změny nastaly ve dvou etapách. První velká vlna nových kodifikací občanského práva nastala na přelomu tisíciletí, například v Gruzii (1997), Bělorusku (1998), Litvě (2000), Moldávii (2002) nebo na Ukrajině (2003). S desetiletým odstupem dokončily také další státy proces sledující přetvoření sovětizované uchy v civilistické akvárium, kde direktivy, jak žít soukromé životy, nahradí živý rej a chaos životů žitých svobodně – Rumunsko (2009), Česko (2012) a Maďarsko (2013). Bulharsko, Chorvatsko, Slovinsko, Srbsko se vydaly cestou obdobnou jako Estonsko: materií občanského práva reguluje série zákonů regulujících práva věcná, obligační, rodinné a dědické. Makedonie, obdobně jako Polsko a Slovensko, své občanské zákoníky připravují, byť Polsko i Slovensko již disponují kodifikacemi z roku 1964, jež paralelně s tvorbou nových zákonných osnov opakovanými novelizacemi postupně mění a přizpůsobují změněným podmínkám.

O civilních kodifikacích přijímaných v postkomunistických státech středovýchodní Evropy se často píše, že sledují monistický model, protože byla

⁵⁴ KNAPP, V. O právu kogentním a dispozitivním (a také o právu heteronomním a autonomním). *Právník*. 1995, č. 84, s. 3.

⁵⁵ RADWAŃSKI, Z. Kodeks cywilny wymaga unowocześnienia. *Kancelaria*. 2010, č. 7/8, s. 16 a násl. Dostupné rovněž z: RADWAŃSKI, Z. Kodeks cywilny wymaga unowocześnienia. *prawo.pl* [online]. [cit. 8. 4. 2022]. Vynikající osobnost polské civilistiky v rozhovoru jako příklad uvádí zástavní právo. Také náš občanský zákoník v téže době opustil úpravu smluvního zástavního práva jako reliktu kapitalismu. O tehdejší československé kodifikaci ostatně platilo, že „[z]e všech občanskoprávních zákonodárství platných v socialistických zemích projevují nejuvědomělejší odklon od římskoprávních vzorů zákonodárství sovětské a československé.“ SACCO, R. O některých otázkách základů občanského práva socialistických zemí. *Právník*. 1969, roč. 58, s. 810. Dodát lze, že československý občanský zákoník v uvědomělosti významně předčil sovětský vzor.

opuštěna myšlenka zvláštní kodifikace obchodního práva. Stalo se tak v Rumunsku i v Polsku, jejichž obchodní zákoníky přestály éru „socialismu“, stalo se tak i v Česku, které se ke kodexu obchodního práva přechodně vrátilo v roce 1991. V Litvě se začalo pracovat na návrhu obchodního zákoníku pod vedením Vladase Staskonise v roce 1992, ale projekt byl záhy opuštěn.⁵⁶ Slovensko svůj obchodní zákoník stále má. Stejně tak Estonsko, které obchodní zákoník přijalo v roce 1995.⁵⁷

Je-li řeč o monistickém modelu, nelze přehlédnout, že i tam, kde byl odstraněn kodifikační dualismus práva občanského a obchodního, zůstal zachován dualismus kodifikace práva občanského a pracovního. Dřívější zákoníky práce si uchovaly Bulharsko (z r. 1986), Polsko (z r. 1974), nové přijaly nejen Česko (2006) a Slovensko (2001), ale také např. Gruzie (2010), Litva (2002), Lotyšsko (2002), Maďarsko (2012), Moldavsko (2003), Rumunsko (2003); ovšem i nástupnické státy někdejší Jugoslávie.

Intermezzo, jehož významnou fází si můžeme spojit především s obdobím počínajícím zhroutilím nedemokratických režimů a postupným překonáváním jeho důsledků. V právním vývoji šlo především o postupné obnovování univerzální povahy občanského práva. Myšlenka samostatného rodinného práva v Československu zeslábla už v závěru šedesátých let, obchodní právo vzniklo s výslovným přihlášením obchodního zákoníku k podpůrné platnosti práva občanského, ale prapor samostatného pracovního práva vlál v naší republice ještě dlouho po pádu komunismu. Slovensko postoupilo v roce 2001 oproti tehdejším českým poměrům dál, když připustilo subsidiaritu obecných ustanovení Občianského zákonníku na první část Zákonníku práce, zatímco Česko postavilo v roce 2006 svůj nový zákoník práce na zásadě delegace. V obou případech šlo o cestu mírného pokroku v mezích přežívajícího modelu podmíněného někdejší právně-politickou ideologií, jíž v českých

⁵⁶ Dostupné z: https://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_Respublikos_komercinis_kodeksas [cit. 10. 4. 2002]. Z rumunského obchodního zákoníku byla prozatímně ponechána v platnosti partie týkající se námořního obchodního práva. Obchodní zákoníky si uchovaly Bulharsko, Estonsko a Slovensko.

⁵⁷ Estonský obchodní zákoník (*Ariseadustike*) se podstatně liší např. od slovenského v tom, že mimo obchodní společnosti upravuje jen obchodní firmu, prokuru a obchodní rejstřík; neobsahuje ustanovení o obchodních smlouvách. Toto pojetí dobře zapadá do estonského právního systému (Estonsko, podobně jako např. Finsko nebo Bulharsko, upravuje soukromoprávní materií vějířem několika zákonů).

zemích učinil přítrž Ústavní soud v předjaří 2008 nálezem akcentujícím, že „občanské právo je obecným soukromým právem“.⁵⁸ Český i slovenský příklad ukazují, jak silně působí závislost na dosavadní cestě. Nejde ostatně jen o práve uvedené ani o odpor proti nálezu českého ústavního tribunálu.⁵⁹ Své naznačuje i rozsah obou pracovněprávních kodifikací, které jsou již sice zákoníky jen podle jména, ale alespoň počtem ustanovení připomínají dávnou slávu.⁶⁰ Někteří to nesou těžce.⁶¹ Konec konců Estonsko si vystačilo se zákonem o pracovních smlouvách (*Töölepingu seadus*; 2008) rozsahem polovičním proti slovenskému a bezmála třetinovým proti českému zákoníku práce.⁶²

Živý sociální i politický ruch posledního desetiletí XX. stol. ve středovýchodní Evropě, odrážející se přirozeně i ve světě právnictví a práva, v lecčems připomíná dění po první světové válce, jakkoli se, vyjma území někdejší Jugoslávie, obešel bez ozbrojených konfliktů. Také po roce 1989 se měnil společenský řád a leckde i nová státnost. Dosavadní spojení skončila,⁶³ hledala se nová, založená na jiném základě než závislosti na jednom státu s imperiálními ambicemi tak silnými, že v jejich zájmu likvidoval svobodu a přirozená práva svých obyvatel – a s přičiněním přísluhovačů také obyvatel svých satelitů. Pokud jde o státy středovýchodní Evropy, vydaly se po rozdílných cestách, byť většina sleduje stejný cíl. Můžeme je rozdělit do několika skupin – od členů Evropské unie přes státy se statutem kandidátských zemí, státy k EU asociované i ty, které o členství v EU zatím jen perspektivně usilují, až po Bělorusko, jehož vztahy k EU jsou pod bodem mrazu. V souvislosti se sociálními, ekonomickými a politickými změnami

⁵⁸ Nález Ústavního soudu č. 116/2008 Sb. (bod 209. nálezu).

⁵⁹ GALVAS, M. O některých pracovněprávních důsledcích Nálezu Ústavního soudu č. 116/2008 Sb. In: *Pracovní právo 2008. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 73 a násl. Dostupné z: https://www.law.muni.cz/sborniky/Pracovni_pravo2008/files/galvas.html [cit. 11. 4. 2008].

⁶⁰ Česká ani Slovenská republika nejsou jediné. Např. rumunský *Codul civil* vykazuje rozsah obdobný a bulharský Кодекс на тpyда patří k ještě obsáhlejšímu.

⁶¹ Např. STRÁNSKÝ, J. *Vývoj a postavení pracovního práva jako soukromoprávního odvětví*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 124, i jinde píše o „imazivní aplikaci občanského zákoníku“ na pracovní právo. Podobné stesky najdeme i v některých dalších tzv. postkomunistických státech.

⁶² Bezouškův akademický návrh se rozsahem blíží estonskému; srov. BEZOUŠKA, P. *Výhledy do budoucnosti pracovního práva*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 249 a násl.

⁶³ V prvním pololetí roku 1991 zanikly Varšavská smlouva i Rada vzájemné hospodářské pomoci, jejichž evropskými členy byly v té době Sovětský svaz, Bulharsko, Československo, Maďarsko, NDR, Polsko a Rumunsko.

nutně došlo a dochází k proměnám právního řádu, tudíž i soukromé právo je v pohybu a proměňuje se. Nešlo a nejde o přímočarý vývoj.

5 ... „ohni hoř a kotli v kлокot!“⁶⁴

Vstup jedenácti z té skupiny evropských států, o nichž se pro neschopnost nalézt vhodnější označení mluví celkem mýlivě jako o postkomunistických,⁶⁵ do Evropské unie pro ně znamenal kvalitativní změnu. Že šlo o změnu k lepšímu, svědčí úsilí dalších států středovýchodní Evropy stát se členy tohoto exkluzivního klubu (a nejsou to jen kandidátské země jako Albánie, Černá Hora, Severní Makedonie a Srbsko). Přirozeně, realita se ukázala poněkud odlišnou, než jak ji maloval pohled přes růžové brýle, byť v každém případě nesrovnatelně lepší než v sovětizovaném „ráji“. Že má také stíny a nedostatky (a že nejviditelnějším z nich je demokratický deficit EU), jež je třeba odstraňovat, si uvědomuje i ten, jehož srdce bije za evropskou integraci.

Nejeden právník zehrá nad unijní legislativou, která se technicistním přístupem, kazuistickými ustanoveními dovysvětlovanými mnohomluvnými recitály přičí všemu, co v soukromoprávní legislativě vytvořila kontinentální právní kultura. Nicméně třeba myslet na fakt, že komunitární právo představuje autonomní právní řád, odlišný od národních právních řádů, vykazující vlastní legislativní kulturu a stavící na vlastních právně-dogmatických paradigmatech, mezi něž patří koncept jednotnosti právní regulace ignorující rozdíly mezi soukromým a veřejným právem. To je pro nadnárodní normativní právní akty typické, jak je v tomto směru zřejmé i z hlediska mezinárodního práva veřejného, které rovněž vykazuje jako autonomní právní řád podobné znaky. Tyto odlišnosti nevyvolávají větší potíže, pokud normativní právní akty z této kategorie zavazují státy, jež mají povinnosti, které z těchto aktů pro ně vyplývají, upravit vlastní národní legislativou a pokud tak učiní adekvátním způsobem co do obsahu i formy. Nevyvolávají zásadní potíže ani v případech, kdy vstupují do interního národního prostředí přímo. Obtíže vznikají, kdy národní právní řád nepřejímá jen myšlenkový obsah, ale také legislativní techniku, pojmosloví a strukturu nadnárodního právního

⁶⁴ SHAKESPEARE, W. *Makbeth. Překlad* E. A. Saudek. 2. vyd. Praha: Odeon, 1978, s. 104.

⁶⁵ Život zde před rokem 1990 neměl s komunismem nic společného, protože, jak podotkl levicový intelektuál, „komunismus v chudobě je společnou chudobou, nikoliv komunismem“. KLEIN, O. *Životní styl a moderní civilizace*. Praha: Symposium, 1969, s. 29.

řádu, zvláště přejímá-li je do kodexů budovaných podle jiných paradigmat, mluvících jiným jazykem a stavěných jinou technikou. Praxe devastující soukromé právo dokládá vítězství bezduchého byrokratického pragmatismu.

Typické to je např. v souvislosti se soukromoprávní ochranou spotřebitele. Z členských zemí EU, které po druhé světové válce nespadly do sovětské sféry, zapracovaly spotřebitelské právo do svých občanských zákoníků Německo (třebaže si ne jeden německý civilista všímá, jak novelizační zásah narušil umnou stavbu BGB) a Nizozemí; Německo navíc tzv. smíšeným způsobem, který, zdá se, je pro budoucí kodifikaci zvažován i v Polsku.⁶⁶ Masivní většina – od Portugalska⁶⁷ po Rakousko⁶⁸ – vyhradila ochraně spotřebitelů zvláštní zákonné úpravy. Členské státy ze středovýchodní Evropy naopak tíhnou k zahrnutí této úpravy do občanských zákoníků, ať již nově schvalovaných (Česko, Maďarsko, Rumunsko) nebo přežívajících ze starší doby (Slovensko). Jak ukázal osud české kodifikace, potvrdilo se konstatování polské *Zielonej księgi*, že finálně mohou rozhodnout faktory „*natury politycznej*“.⁶⁹ Nejde ovšem jen o toto. Čím podrobnější úprava, tím snáze vytváří umělý svět, který není resistantní ani vůči vlastním změnám, ani vůči právní praxi: např. sebesofistikovanější úprava umně rozlišující přezkoumatelná a nepřezkoumatelná cenová ujednání se spotřebitelem nezabrání soudu v revizi nepřezkoumatelných klauzulí s odkazem na dobré mravy.⁷⁰ Otázka jiná je efektivita jednotlivých ochrannářských konstrukcí. Např. právo odstoupit od smlouvy a vrátit zboží do čtrnácti dnů při koupi na dálku⁷¹ má kromě svých všeobecně známých negativních důsledků i významné dopady na životní prostředí.⁷² Některá řešení vyhovující tlaku spotřebitele na trh, motivovaná i tím, že jejich spotřebitelé jsou také voliči, naznačují

⁶⁶ RADWAŃSKI, Z. (ed.). *Zielona księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczpospolitej Polskiej*. Warszawa. Ministerstwo sprawodliwości, 2006, s. 106 a násl.

⁶⁷ Lei de Defesa do Consumidor (č. 24/96).

⁶⁸ Konsumentenschutzgesetz (č. 140/1979).

⁶⁹ RADWAŃSKI, 2006, op. cit., s. 106.

⁷⁰ Srov. HULMÁK, M. *Kontrola cenových ujednání ve spotřebitelských smlouvách*. Praha: C. H. Beck, 2020.

⁷¹ Srov. směrnici Evropského Parlamentu a Rady 2011/83/EU, o právech spotřebitelů (čl. 9).

⁷² Např. TERRY, E., GOOL, E. van. *The Role of European Consumer Regulation in Shaping the Environmental Impact of e-Commerce*. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3732911 [cit. 19. 4. 2022].

spíše cestu do slepé uličky. Nejde ostatně jen o prostor EU, která představuje jen část, jak se dnes říká, globální vesnice.⁷³ Právo mění se v bobtnající nepřehlednou masu usilující řešit normativními právními akty i to, co se běžně řešilo pomocí paraprávních systémů a výchovy, vzdělání, morálky. Karen Entrialgo je jedna z mnohých, kdož poukazují, že právní systém se mění v hyperregulativní nástroj cílící k naplnění představy, že každý požadavek má nalézt svoji zákonnou reflexi a být uspokojen.⁷⁴

Také tyto jevy přirozeně zasahují i státy mezi Německem a Ruskem. Leč ty poznamenává také jejich minulost a závislost na cestě. Zdá se, že na jejich poměry lze mutatis mutandis vztáhnout myšlenku, kterou formuloval Luis Garcé o latinské Americe v éře „tekuté společnosti“ ve vztahu k tamějším zemím, kde – obdobně jako v našem koutě světa – byla diktatura před desetiletími vystřídána demokratickými režimy, ale stíny minulosti stále nebyly zcela rozehnány.⁷⁵ I v našem koutě světa se tvoří a ustalují nová pravidla, ale politika se chová často podle jiných hodnot než zakotvených v ústavě, justice, často s podporou sekundujících akademických kruhů, lpí spíše na „zlatém fondu“ judikatury⁷⁶ budovaném na jiných základech a jen zvolna jej opouští, a společnost rezignuje na „tekuté“, ustavičně se měnící, nepevné právo a žije si více méně po svém.

Co se uvarí v kotli? Uvidíme.

⁷³ Hodí se podotknout, že globalizace není objemem posledních desetiletí. O *planétisation* psal už v roce 1945 Teilhard de Chardin (*La planétisation humaine*. Dostupné z: <http://lotoisdumonde.fr/documents/chardin/Teilhard-de-Chardin-La-planétisation-humaine.pdf> [cit. 19. 4. 2022]). Již citovaný Ota Klein v roce 1968 poukazyval, že „dnes může být člověk viděn a slyšen všemi lidmi na zemi [...] právě tak jako může být dosažen smrtící střelou na kterémkoliv místě zeměkoule.“ Op. cit., s. 48.

⁷⁴ ENTRIALGO, K. Tendencias en los campos del derecho y la estética, y nuevas manifestaciones de la violencia. *Revista De Ciencias Sociales* (Puerto Rico), 2014, č. 27, s. 142 a násl.

⁷⁵ GARCÉ, L. M. Latinoamérica en la región: “sociedad líquida”, decisión judicial y política. Un conflicto agudo, apenas disimulado. In: *Revista Anales de la Facultad de Ciencias Jurídicas y Sociales. Universidad Nacional de La Plata*. 2018, roč. 15, č. 48, s. 1075 a násl. Dostupné z: <https://core.ac.uk/download/pdf/296411944.pdf> [cit. 26. 4. 2021].

⁷⁶ Český Ústavní soud od poloviny 90. let se opakovaně vymezuje proti mechanickému navazování obecných soudů na „ustálenou a platnou judikaturu“ bez zřetele na změněné společenské a ústavněprávní podmínky (náleze ze dne 21. 11. 1996, sp. zn. IV. ÚS 200/96, a návazně řada dalších).